

Doc. dr. Mariyana STAMOVA

Institut za balkanistike sa Centrom za trakologiju

Bugarska akademija nauka, Bugarska

E-mail: marianastamova@yahoo.com

Izvorni naučni rad/Original scientific article

UDK/UDC: 94(497:496.5)“1941/1945“ (093)

323:327:355.4(497:496.5)“1941/1945“

DOI: <https://doi.org/10.52259/historijskipogledi.2022.5.8.152>

ALBANCI NA BALKANU TOKOM DRUGOG SVETSKOG RATA

Apstrakt: *Nakon završetka Prvog svjetskog rata, neke zemlje na Balkanu ostale su nezadovoljne statusom quo postignutim Versajskim sistemom mirovnih ugovora. Albanski pokret za teritorijalnu i etničku Albaniju nije u potpunosti realizovao – Kosovo i Metohija je ostalo u Kraljevskoj Jugoslaviji, osnovanoj 1918. godine, koja je iz Prvog svjetskog rata izašla kao država pobjednica. Brojna albanska populacija je ozbiljan problem za Kraljevinu Jugoslaviju. Jedan od krivaca, prema nekim istraživačima, su politički krugovi Beograda u međuratnom periodu. Nacionalno, kulturno, ekonomski i politički, Albanci su u ovom periodu u najgorem položaju od bilo koje druge nacionalne manjine u kraljevskoj Jugoslaviji. Evo nekoliko primjera koji potkrepljuju gore navedeno. U periodu između dva svjetska rata, albanska manjina u Jugoslaviji nije imala nijednu školu na maternjem jeziku, niti je imala jedno kulturno, prosvetno ili ekonomsko društvo. Nezadovoljstvo Albanaca sa Kosova i Metohije raste politikom kolonizacije srpskog stanovništva iz drugih delova zemlje. Ova politika represije nad albanskim stanovništvom na Kosovu i Metohiji izazvala je njegovo brojno iseljavanje u Albaniju. Veliki deo progresivne emigracije, u liku Hasana Prištine, Bedri Pejanija, Ibrahima Đakova i drugih, izuzetno je neprijateljski raspoložen prema jugoslovenskoj državi. To su albanske i italijanske vlade vješto iskoristile da razbiju Jugoslaviju godinama kasnije. S tim u vezi, veoma je važno da italijanska obaveštajna služba angažuje kosovsku emigraciju kako bi ostvarila punu italijansku kontrolu nad Albanijom i oslabila poziciju Jugoslavije na jugu. U predstojećoj novoj vojnoj konfrontaciji na međunarodnom planu, koja bi nesumnjivo pogodila i ovaj region Evrope, Albanci vide pravu priliku da ostvare svoje nacionalne ciljeve. Nesumnjivo je da je i albanska teritorija uključena u geostrateške planove velikih zemalja za izvođenje vojnih operacija na Balkanu i sprovođenje njihovih daljih planova. S tim u vezi, cilj Italije da od Albanije napravi mostobran na Balkanu za kontrolu more uza i Bliskog istoka jeste da podrži težnje albanskih nacionalista nakon njihove duge borbe za*

stvaranje države koja ujedinjuje sve Albance. Statuskvo na Balkanu postignuto Versajskim sistemom mirovnih ugovora bilo je napušteno tokom Drugog svetskog rata. Od balkanskih država Albanija je prva osetila plodove „novog poretka” Hitlera i Musolinija jer je smatrala da je ostvarila svoje nacionalne ideale, upravo ujedinjenjem albanskog naroda i uspostavljanjem albanskog identiteta na Balkanu. Kapitulacijom Jugoslavije 7. aprila 1941. stvorena je nova teritorijalna situacija za sile Osovine i njihove satelitske saveznike. Podela Jugoslavije jedan je od uslova za realizaciju „novog poretka“ u jugoistočnoj Evropi. Uveren da dolazi vreme kada će uz pomoć Italije i Nemačke, Kosovo i Metohija, zapadna Makedonija, istočni delovi Crne Gore itd. ući u granice Albanije, Kosovski odbor sa vodeće ličnosti albanskog nacionalizma, kao što su Bedri Pejani, Rexhep Mitrovica, Ibrahim Đakova i Rexhep Krasniqi, podigli su političke koncepte za etničku i teritorijalnu Albaniju poznate iz međuratnog perioda.

U ovim godinama „Velika Albanija” je bila ratno stvorenje, koje nije dobilo međunarodno priznanje. Kraj rata takođe je stavio u pitanje ideju o nacionalnom ujedinjenju albanskog naroda. Albanskoj državi su ponovo uspostavljene granice nakon završetka Prvog svjetskog rata; veliki dio albanskog stanovništva ostavljen je izvan ovih granica.

Ključne riječi: *Balkan, Versajski sistem, Drugi svjetski rat, Albanija, „Velika Albanija“, Hitler, Mussolini.*

THE ALBANIANS IN THE BALKANS DURING WORLD WAR II

Abstract: *After the end of the First World War, some countries in the Balkans remained dissatisfied with the status quo achieved with the Versailles system of peace treaties. The Albanian movement for territorial and ethnic Albania failed to fully realize - Kosovo and Metohija remained in the Royal Yugoslavia, established in 1918, which emerged from the First World War as a victorious state. The large Albanian population is a serious problem for the Kingdom of Yugoslavia. One of the culprits, according to some researchers, is Belgrade's own political circles in the interwar period. Nationally, culturally, economically and politically, the Albanians in this period are in the worst position of any other national minority in the royal Yugoslavia. Here are a few examples to support the above. In the period between the two world wars, the Albanian minority in Yugoslavia did not have a single school in their mother tongue, nor did it have a single cultural, educational or economic association. Dissatisfaction among Albanians from Kosovo and Metohija is growing with the policy of colonizing the Serb population from other parts of the country. This policy of repression against the Albanian population in Kosovo and Metohija provoked his numerous emigration to Albania. Much of the progressive emigration, in the person of Hassan Prishtina, Bedri Peyani,*

Ibrahim Gjakova and others, is extremely hostile to the Yugoslav state. This was cleverly used by the Albanian and Italian governments to break up Yugoslavia years later. In this regard, it is very important for Italian intelligence to engage Kosovo emigration in order to achieve full Italian control over Albania and weaken Yugoslavia's position in the south. With the impending new military confrontation on the international field, which would undoubtedly affect this region of Europe as well, Albanians see a real opportunity to achieve their national goals. Undoubtedly, the Albanian territory is also included in the geostrategic plans of the major countries for conducting military operations in the Balkans and implementing their further plans. In this regard, Italy's goal of making Albania a bridgehead in the Balkans for control of the Straits and the Middle East is to support the aspirations of Albanian nationalists after their long struggle to create a state that unites all Albanians. The status quo of the Balkans, reached by the Versailles system of peace treaties, was destroyed in the course of the Second World War. From all the Balkan states Albania was the first to experience the new order of Hitler and Mussolini and with their help accomplished its national program, precisely c the unification of the Albanian people and establishment of an Albanian identity in the Balkans. With the capitulation of Yugoslavia on April 7, 1941, a new territorial situation was created for the Axis forces and their satellite allies. The partition of Yugoslavia is one of the conditions for the realization of the „New Order“ in Southeast Europe. Convinced that the time was coming when, with the help of Italy and Germany, Kosovo and Metohija, western Macedonia, the eastern regions of Montenegro, etc. would enter Albania's borders, the Kosovo Committee with leading figures of Albanian nationalism, such as Bedri Pejani, Rexhep Mitrovica, Ibrahim Gjakova and Rexhep Krasniqi, have elevated political concepts for ethnic and territorial Albania familiar from the interwar period.

In these years „Greater Albania“ was a wartime creature, which did not get international recognition. The end of the war also put to rest the idea of a national unification of the Albanian people. The Albanian state again had its boundaries established after the end of the World War I; a large part of the Albanian population was left outside of these borders.

Key words: *The Balkans, Versailles system, Second World War, Albania, „Greater Albania“, Hitler, Mussolini.*

Zakasnelom stvaranju nezavisne albanske države tokom 1912. godine u poređenju sa ostalim balkanskim državama, prethodio je pokret albanske prerodbe krajem XIX i početkom XX veka. U njegovoj osnovi kriju se istorijski koreni programskog maksimuma albanskih prerodbenika koji su preko Programa Prizrenske lige (1878–1881) i Peči (1889) plasirali ideju o

ujedinjenju svih Albanaca u ranijim vilajetskim okvirima¹. Istovremeno, posle kratkog zatišja u albanskom pokretu za nezavisnost, pojava takozvane „Mladoturske” revolucije u Osmanskoj imperiji 1908. godine, dala je novi pottik njegovom daljem razvitku. Bitoljski kongres u novembru 1908. god. predstavnik svih delova albanskih zemalja i albanskih kolonija u inostranstvu, obnavlja ideju za nezavisnost Albanije u takođe u granicama Skadarskog, Kosovskog, Bitoljskog i Janinskog vilajeta.

U uoči Prvog balkanskog rata oktobra 1912. god. Komitet za odbranu Albanaca formiranog u Skopju 1910. god. šalje apel svim Albancima da se suprotstave deobi teritorija Otomanske imperije u kojima su ulazile i teritorije naseljene većinom albanskim življem u korist ostalih balkanskih država². Izlaz iz te neizvesne situacije stvorene uspesima Balkanskog saveza tokom oktobra i novembra 1912. god. albanski prvenci rukovođeni Ismailom Kemalijem nalazili su u stalnim konsultacijama sa političkim krugovima Beča i Rima. Tek kada su dobili neophodne garancije Austro-Ugarske i Italije, 28. novembra 1912. god. u Valoni, pred 83 delegata sa svih strana zemlje, Ismail Kemali je podigao zastavu nezavisnosti, t. zv. „zastavu Skenderbeg”.

Nezavisnost Albanije priznata je na međunarodnoj konferenciji u Londonu 29. jula 1913. god, a kasnije potvrđena na konferenciji poslanika „Velikih sila” u Fiorentini 17. decembra 1913. god. Preporukom Versajske mirovne konferencija, sazvane da bi se ozvaničio kraj Prvog svetskog rata između pobednika i pobedenih, 9. novembra 1921. god. provodi se sledeća konferencija poslanika „Velikih sila” u Londonu. Tada je konačno potvrđeno postojanje albanske države.

Ali time ipak albanski pokret o stvaranju teritorijalne i etničke Albaniju nije realizirao svoje ranije zamisli. Kosovo i Metohija su ostali u okviru Kraljevine Jugoslavije, stvorene 1918. godine. Severni Epir je ostao u okviru Grčke. U periodu između dva rata često je dolazilo do velikog antagonizma. Jugoslavija je sebe smatrala kao pobednicom u Prvom svetskom ratu, pa se tako i ophodila prema susednim zemljama, naročito prema Italiji koja je pokazivala pretenzije prema Albaniju. Priznavanjem pune italijanske dominacije na osnovu političkih i vojnih sporazuma iz druge polovine 30-tih godina, Italija je pripremala teren za stvarnu okupaciju Albanije³. Istovremeno albanska vlada sa krajem Zoguom, pored reformi koje sprovodi na unutrašnjem planu, vodi politiku o ostvarivanju prava albanske maninje van njenih teritorija, t. j. u Jugoslaviji. Emigracijom Zogua iz Albanije 6. aprila 1939. god, samo dan pre

¹ Južna Albanija sa Epirom i Janinu; Severna i Sredna Albanija sa Skadarom, Tiranom i Elbasanom; Makedonija sa Debrom, Skopjem, Gostivarom, Prilepom, Velesom, Bitoljom i Ohridom; Kosovo sa gradovima Peč, Đakovicom, Prizrenom, Mitrovicom, Preševom, Novim Pazarom, Prištinom, Gnilanjem, Kumanovom i Sjenicom.

² Balkanski savez u kojemu su članice bile Srbija, Crna Gora, Grcija i Bugarska imao je svoje interese, pa tako su u Skadru ušle vojske Crne Gore, srpska je vojska preko Kosova, Makedonije i srednje Albanija usmerena ka Draču, dok su Grci zauzeli Girokastro.

³ Бранко Коматина, *Југословенско-албански односи 1979–1983*, Београд 1995, 14.

okupacije, okončan je jedan period karakterističan u kome su se vodile neuspješne reforme orientalske uprave u Albaniji i zamena sa zapadnim reformama⁴.

Italijanska invazija u Albaniju sprovedena 7. aprila 1939. god. direktno se povezuje sa tadašnjim aktuelnim planom o stvaranju „Novog poredka” germanskog lidera Adolfa Hitlera i italijanskog Benita Musolinija u Evropi i u sveti⁵. Taj dugo pripremani korak Italije, pored vojnostrateških imao je ekonomske svrhe. Dva lidera su se dogovorila da Italija preduzme inicijativu delovanja u Sredozemnom Moru⁶.

U pravcu vojnih i političkih priprema, 16. aprila 1939. god. italijanski parlament u Rimu doneo je zakon kojim je kraljska titula „Kralja Italije i imperator Etiopije” Viktor Emanuel III, prihvatio predlog iz Tirane da bude i „Kralja Albanije”. Svoje kraljevske prerogative u odnosu na Albaniju Viktor Emanuel III ostvarivao je preko svoga vice kralja sa sedištem u Tirani. Na tu je poziciju postavljen Frančesko Jakomini⁷. Tako je pored pesrsonalnog saveza počeo proces administrativnog ujednačavanja i na privrednom, političkom i vojnom planu, čime se albanskoj nezavisnosti stavlja kraj. Izgradnja „Novog poredka” nadopunjava se 21. aprila 1939. god. kada se formira i albanska fašistička stranka. Juna 1939. priprema se i donosi novi ustav. Sva prava i ukupna vlast prenesena je u rukama kralja, dok Albanija kao državu dobija status konstitucionog člana monarhije Savojske dinastije⁸.

Italijanska cilj kojom je Albanija trebala da bude most na Balkanu za kontrolu zaliva i Bliski Istok bila je i cilj nastojanja albanskih nacionalista na planu ideje stvaranja velike Albanije. Nadali su se da bi ta ideja mogla ujediniti sve Albance i time konačno rešiti albansko pitanje. Italijanski minister spoljnih poslova grof Čano je 21 aprila 1939. god. u svom dnevniku pisao da bi se italijanska politika trebala baviti i pitanjem Kosova i Metohije, a time bi se podupreo iredentistički problem na Balkanu⁹.

Postojanje mnogobrojnog albanskog stanovništva bio je veliki problem Kraljevine Jugoslavije. Preme nekim autorima krivci za taj problem su bili sami rukovodeći krugovi u Beogradu u period između dva rata. U nacionalnom, kulturnom, političkom i ekonomskom smislu, Albanci u tom period su se nalazili u najtežem stanju od svih ostalih nacionalnih manjina Kraljevine Jugoslavije. Tu se mogu navesti nekoliko primera koji to mogu da potvrde.

⁴ Ђорђе Борозан, Југославија и Албанија у Двадесетом Вијеку, у: *Југословенска држава 1918–1998*, ИСИ, Београд 1999, 208.

⁵ Stavro Skendi, *Albania (East – Central Europe under the Communist)*, London 1957, 9. (dalje: S. Skendi, *Albania*).

⁶ Смиља Аврамов, *Геноцид у Југославији у светлости међународног права*, Београд 1992, 199. (dalje: С. Аврамов, *Геноцид у Југославији*).

⁷ *Isto*, 200.

⁸ S. Skendi, *Albania*, 18.

⁹ Милутин Фолић, *Окупациони систем и колаборација на Косову и Метохији 1941–1945*, у: *Други свјетски рат – 50 година касније*, ЦАНУ, том I, Подгорица 1995, 562. (dalje: М. Фолић, *Окупациони систем*).

Naime u period između dva svetska rata albanska nacionalna maninja nije imala nijednu školu na svom maternjem jeziku, nije postojalo čak nikakvo kulturno-umetničko društvo Albanaca. Nezadovoljstvo Albanaca na Kosovu i Metohiji povećavale su se politikom kolonizacije srpskog stanovništva sa ostalih krajeva zemlje. Ali i politika represija prema albanskom stanovništvu na Kosmetu primoravala Albance da traže izlaz u emigracijama. Ta emigracija, koja je o sebi govorila da je napredna emigracija, uglavnom je bila neprijateljski nastroena prema jugoslovensku monarhiju, pa su Italijani i Albanci u samoj Albaniji vešto koristili u antijugoslavensku propagandu i ne samo u tom periodu. U vezi s time je bio značajan i angažman kosovske emigracije sa strane italijanskih obaveštajnih službi kako bi postigla potpuni kontrolu nad Albanijom, ali i kako bi se oslabila jugoslovenska pozicija na jugu¹⁰. Ozakonjenjem italijanskog prisustva na Balkanu preko prisustva u Albaniji, povećane su nade albanski upravljačkih krugova u Tirani kako i među emigrantskim krugovima sa Kosova i Metohije o stvaranju „Velike Albanije”, gde su ušle kako je već pomenuto i Severni Epir (na albanskom Čamerija), Zapadna Makedonija, Istočni deo Crne Gore, kao i Kosovo i Metohija.

Kapitulacijom Jugoslavije aprila 1941. god. posle napada sila Osovine, stvorena je nova teritorijalna situacija. Podelba Jugoslavije bila je jedan od uslova realizacije „Novog poretka” jugoistočne Evrope¹¹. Ubeđeni da je nastupio čas kada će, uz pomoć Italije i Nemačke, planirane teritorije da uđu u sastavu „Velike Albanije”, svi Albanci su uglavnom stali na strani okupatorskih snaga. Vodeća lica albanskog nacionalizma kao na primer Bedri Pejani, Rexep Mitrovica, Ibrahim Đakova i Rexep Krasnići istakle su poznate političke koncepcije o stvaranju etničke Albanije¹². Istovremeno predvodnik i vidni predstavnik „velikoalbanske kauze” Mustafa Kruja¹³ u kraljevskoj akademiji u Rimu propagirajući „prirodni i istorijski karakter Velike Albanije”, istakao je da će posle pobede sila osovine i uspostavljanjem fašističkog poretka, Musolini i Hitler će osigurati nacionalnu slobodu albanskom narodu i obezbediti stvaranje nacionalne države i da će sa najvećim etničkim granicama biti u sastavi Italije.

Katolička crkva se takođe aktivno uključila u propagiranje „Velike Albanije”. U knjizi „Albanija i Albanci”, Marin Sirdani podržava stanovište Mustafe Kruje, da „Velika Albanija” može postati realnost jedino voljom Musolinija i Hitlera. Takođe tvrdi da etnička Albanija mora obuhvatiti četiri

¹⁰ Živko Avramovski, Prilog pitanju italijansko-albanske iredentističke propagande na Kosovu i Metohiji u vreme Minhenske krize i okupacije Albanije, *Istorijski glasnik*, broj 2–3, Beograd 1964, 123–124.

¹¹ Драган Ненезић, Југословенске области под фашистичком Италијом 1941–1943. Планови и последице у: *Други светски рат – 50 година касније*, ЦАНУ, том I, Подгорица 1995, 503.

¹² Ђорђе Борозан, *Велика Албанија. Поријекло – идеје – пракса*, Београд 1995, 316–317. (dalje: Ђ. Борозан, *Велика Албанија*).

¹³ Члан rukovodstva Kosovskog komiteta od decembra 1941. do januara 1943 premijer kvislingške vlade Albanije.

turska vilajeta – Janinski, Skadarski, Bitoljski i Kosovski, dok bi se Crna Gora morala svesti na one granice koje je imala do Berlinskog kongresa¹⁴.

Tokom cele 1941. god. albanska i italijanska štampa popularizirali fašističku Italiju kao oslobodioca i ujediniteqa svih Albanaca. Slavljenja je kao oca novostvorene „Velike Albanije”. Zatim su 21–22. aprila vlade Italije i Nemačke potpisale „Bečki sporazum” o deobi teritorija ranijih Kraljevine Jugoslavije i Kraljevine Grčke. Kosovo je bilo podeljeno na tri zone.

Talijani su dobili najveći deo: Prizrensku kotlinu, Metohiju, centralni deo Kosova, delovi Nerodimlja i Gornog Pomoravlja. Nemci su okupirali Kosovsku Mitrovicu, Vučitrn i Podujevo. Bitno je da su stavili ruki na rudniku „Trepča”. Bugari su uspostavili vlast u Kačaniku, Sariničkoj župi, a sa Talijanima su podelili deo Nerodimlja i Gornog Pomoravlja¹⁵. Pod italijanskom vlasću potpale su zapadni regioni Makedonije sa gradovima Tetovo, Kičevo, Gostivar, Debar i Struga u kojima bilo dosta albanskog življa¹⁶.

Malo više od dva meseca nakon što je albanska vojska okupirala delova Makedonije, Crne Gore, Kosova i Metohije i Severnog Epira, proklamacijom Musolinija od 29. juna 1941. god., sva prava koja su proizlazila iz voene okupacije prenesene albanskoj vladi u Tirani¹⁷. Već 12. avgusta 1941. ta je proklamacija bila potvrđena Ukazom br. 246 italijanskog kralja Viktora Emanuela III. Njime je potvrđeno da se Albanija ili takozvana „Velika Albanija” postavlja u ulozi protektorata u kojemu su ušle Kosovo i Metohija, zapadni deo Makedonije sa Tetovom, Gostivarom, Kičevom, Debrom i Strugom, Crna Gora sa oblastima oko Bara i Podgorice i Sandzak¹⁸. Tako je italijanski okupator na svoju stranu pridobio Albance, deklarirajući se kao njihovog spasioca i realizator albanske ideje o ujedinjenu Albanaca na Balkanu u jednoj državi.

U administrativnom smislu, politička vlast i upravljanje regionima data je „Visokom komesarijatu za Kosovo, Debar i Strugu”. Rukovodio ga je Fejzi Alizioti u ulozi ministra u kvislingške albanske vlade. Zvanični su jezici bili albanski i italijanski. Do meseca avgusta 1941. u novim t. zv. „oslobođenim oblastima”, t. e. oblastima bez same Albanije, sa strane albanskih kvislinga formirane su tri prefekture (okružne oblasti). To su Prizrenska, Prištinska i

¹⁴ М. Фолић, *Окупациони систем*, 562.

¹⁵ Бранко Бошковић, Страдања и прогони срба и црногораца са Косова и Метохије током другог светског рата, у: *Други светски рат – 50 година касније*, ЦАНУ, том I, Подгорица 1995, 588–589.

¹⁶ Ђ. Борозан, *Велика Албанија*, 309. Видети још: Томе Батковски, *Великоалбанската игра во Македонија (Илегални зоруженија-вооружени одметнички групи, илегални организации и илегални групи, создадени од позициите на албанскиот национализам во Македонија во периодот 1945–1987 година)*, Скопје 1994, 36. (даље: Т. Батковски, *Великоалбанската игра во Македонија*).

¹⁷ С. Аврамов, *Геноцид у Југославији*, 200. Видети још: Ђорђе Борозан, *Западна Македонија, Косово и Метохија у концептима територијалне и етничке Албаније, Војно дело*, бр. 3, Београд 1998, 53. (даље: Ђ. Борозан, *Западна Македонија*).

¹⁸ М. Фолић, *Окупациони систем*, 561. Видети још: Шпиро Лагатор, *Квислиншке војне формације у Црној Гори 1941–1945*, у: *Други светски рат – 50 година касније*, ЦАНУ, том I, Подгорица 1995.

Debarska prefektura. Kasnije, 22. septembra 1941. god. formirana je i Pečka prefektura. Sama prefektura imale je zadatak da rukovodi adminastracijom i sudovima, prosvetom, kulturom i drugim društvenim stvarima, kao i privredom. Pored vojne i policiske vlasti koje je rukovodila italijanska vlast, u februaru 1943. god. kod kvestura zakonom je formirana i žandarmerija sa funkcijom administrativne i političke policije, koju su do tada obavljali kraljevski karabineri. Na pozicijama oficera, podoficera i žandarma postavljani su uglavnom Albanci¹⁹.

U delovima okupirane sa strane Nemačke na Kosovu Nemačka je organizirala svoju vlast uredbom od 6. avgusta 1941. godine. Predviđeno je da se Kosovsko-mitrovački okrug sastoju od sledeće srezove: Kosovska Mitrovica, Novi Pazar, Vučitrn i Podujevo. Ali, u decembru 1941. kvislingška vlada Milana Nedića, usvojila novu uredbu o podeli Srbije, koja je predvidela malo drugačiju administrativnu deobu na srezove, okruge i opština. Tako je raniji Mitrovački srez podeqen na Vučitrnski, Novopazarski, Podujevski i Raški srez. U uvim srezovima vlast, osim u Raškom srezu, imali su Albanci. Nemci su takođe žandarmerisku vlast formirali od Albanaca sa komandantom Bajazitom Boletinijom, koji je uzet kao istaknuti pretstavnik „velikoalbanske” kauze. Čak na uniformi tih žandarma bio je utisnut grb sa likom Skenderbega, srednjevekovnog albanskog vođu. U nemačkoj službi delovalo je oko 1000 žandarma dobrovoljaca-Albanaca²⁰.

Posle kapitulacije Jugoslavije aprila 1941., interesantan „rat” na Kosovu se je voćen oko rudnika „Trepča”. Albanci nisu prihvatili da Kosovsko-mitrovački okrug bude sastavni deo okupirane Srbije. U vezi sa time posle kapitulacije Jugoslavije, grupa od 60 Albanaca na čelu sa Bedrijem Pejaniem razmestila se u Kosovskoj Mitrovici. Prema srpskim istraživačima, među njima većinom su bili pretstavnici Kosovskog komiteta i nekoliko emigranata koji su između dva rata radili na realizaciju plana za „Veliku Albaniju”. Od kraja aprila do početka avgusta oni su uspeali da organizuju albansku kvislingšku vlast i žandarmeriju u Kosovskoj Mitrovici. Ali nemačka vojna uprava, da bi istisnula Italiju iz toga regiona, povezala se srpskim kvislingškim snagama i na taj način osigurala eksploataciju rudnika „Trepča”, potrebna za nemačke vojne ciljeve. One su iskorišćavali 33% neophodnih potreba olova, cinka i dr. rude²¹.

Ideju o „etnički čistom” Kosovu sa Albancima zastupali su kao Italija tako i Nemačka. Naravno da je to bio pored Albanaca bio i njihov interes i cilj. Ta je politika bila rezultat i same geografske postavenosti Kosova, ali pre svega njegovo bogatstvo rudnim blagom. Da bi ostvarila svoje ciljeve Italija vešto koristila ulogu Albanaca i da bi ostvarila uticaj na Moravsko-Vardarsku dolinu i dominaciju na strategijskom putu ka Solunu. Međutim, takve megalomanske zahteve nisu bile prihvatene sa strane Nemačke. Interesi Berlina su bili

¹⁹ М. Фолић, *Окупациони систем*, 564–565.

²⁰ *Isto*, 566.

²¹ *Isto*, 566–567.

drugačiji, pa su Nemci sprečavali te ambicije Rima. Sa druge strane Albanci su radili na svoje ambicije uz pomoć Italije i Nemačke. Nadali su se da mogu ostvariti svoje ambicije pomeranja granica ka Skopju, Vranju i Novom Pazaru²².

Osim albanskog pokreta o stvaranju „Velike Albanije”, pod zakrila sila Osovine, u tim godina pojavilo se još jedan pokret između Albanaca, koji takođe ima svoje nacionalističke ideje i tendencije a to je pokret „Bali Kombetar”. Ono je bilo usmeren na tom cilju ali i proti fašističkih okupatora, naravno i protiv narodnooslobodilačke borbe, odnosno pokreta NOB-e. Nalazio je podršku i u nekim zapadnoevropskim državama koji su i ranije bili uz te organizacije.

Organizaciju „Bali Kombetar” (Nacionalni Front) koja je stvorena krajem 1942. g. rukovodili su Mithad Frašeri, Skender Mučaj, Hasan Dosta i Vasili Andoni. Balistička organizacija, „Bali Kombetar”, kako su će će zvali ovu organozaciju, stupila je u kontakte sa britanskom obaveštajnom službom od koje je bila podržana da stvori mrežu organizacije u samoj Albaniji i u delovima okupirane Jugoslavije pod italijanskom vlašću. Balisti su pokušali da se pretstave kao jedini legitimni pokret među Albancima sa obe strane jugoslovensko-albanske granice, pa su se obraćali svim Albancima bez razliku na njihova politička ubeđenja i religijske pripadnosti, pozivali na suprotstavljanju okupatorskim vlastima i na stvaranju velike Albanije u tim „etničkim” granicama²³.

Druga organizacija otpora protiv fašima u Albaniji bio je oslobodilački pokret, t. e. „Nacionalno-oslobodilački pokret” (NOP), koga su vodili komunisti. Na stvaranju Komunističke partije Albanije (KPA) 8. novembra 1941. god. u Tirani vidnu ulogu su imali oba emisara Josipa Broza Tita u Albaniji, članovi oblasnog komiteta KPJ za Kosovo i Metohiju, odnosno Miladin Popović i Dušan Mugoša²⁴. Neki albanski istraživači smatraju da iza fasade NOP-a Jugoslavije, komunisti su cinično pripremali građansku revoluciju za socijalno oslobođenje. Ipak u razvitku tog komunističkog pokreta na teritorijama ranije krajevine Jugoslavije, svoje su mesto, bez sumnje, imale i oblasti sa albanskim življem. Na tim teritorijama stvorena su tri komiteta KPJ – za Kosovo i Metohiju (koju su Albanci nazivali Dukađin), za Makedoniju i za Crnu Goru, Boku i Sanžaka. Mada sa mnogo peripetija oni su odigrali vodeću ulogu u nacionalno-oslobodilačkom pokretu tih oblasti²⁵.

O razvoju događaja na frontovima, odnosno o sudaru snaga Osovine sa snagama sojuznika 1943. godina se pokazala kao veoma značajna. Za Italiju i italijanske voene sile nastupile su teški momenti njihovog opstanka na Balkanu. Tako, posle kapitulacije Italije 8. septembra 1943. god, Nemačka je

²² Ђ. Борозан, *Велика Албанија*, 329–331.

²³ Т. Батковски, *Великоалбанската игра во Македонија*, 39–40.

²⁴ S. Skendi, *Albania*, 19–20.

²⁵ Lefter Nasi, *The Special Features and Results of the Anti – fascist National Liberation War in Kosova*, in: *The Truth on Kosova*, Tirana 1993, 199.

reokupirala ranije „italijanske” teritorije u Jugoslaviji, Grčkoj i Albaniji. Toa su bile one teritorije koje su sačinjavale t. zv. „Veliku Albaniju”²⁶.

Međutim na Kosmetu, zapadnoj Makedoniji i istočnoj Crnoj Gori situacija se nije bitno promenila. Nemačka na reokupiranim teritorijama je produžila svoju politiku prema stvaranju i postojanju „Velike Albanije” sve do kraja rata. Ostala su nemačka obećanja o ostvarenju nacionalnih interesa Albanaca, čime je ona štitila svoje interese i tako održavala njihovu lojalnost.

Posle desanta američko-englekih trupa na Siciliju od 10. do 17. jula 1943. g. saveznici su narodnoslobodilačkom pokretu, preko britanske vojne misije u Tirani, naložili pritisak na „Bali Kombetar” da se između njih uspostavi saradnja protiv fašističkog okupatora. Pretstavnici obe organizacije su 2. avgusta 1943. g. u mjesto Mukaj, blizu Tirane, posle kompromisa kojg so napravili, obe strane su se saglasile da ujedine dejstva o stvaranju zajedničkih komiteta, formirajući i tzv. „Komitet o nacionalnom spasu Albanije”²⁷. Jugoslovenski emisari međutim su u tome verovali pa su oštro kritikovali albanske delegate govoreći da su oni potpali pod uticajem nacionalista i odbacivali su stvaranje komiteta kao vrhovnu vlast u borbi za nacionalno oslobođenje. Već u septembru 1943. god. albanski komunisti su prihvatili odluke jugoslovenskih komunista i počeli napade protiv „Bali Kombetara”.

Kao jedno od najdelikatnijih pitanja o privlačenju albanskog naroda za učestvo u narodnooslobodilačkom ratu Jugoslavije pa i Albanije, u toj fazi razvitka borbe ostalo je nacionalno pitanje. U svojoj nacionalnoj politici KPJ ističe ne samo socijalno već i nacionalno oslobođenje, ravnopravnost naroda i njihovo pravo na samoopredeljenje²⁸. Kritikujući ujedinjenje Albanije uz pomoć pomenutih sila fašizma, kao i projekte „Bali Kombetara”, „Legaliteta” i „Druge Prizrenske lige”, koje su se stalno pozivale na etničku i veliku Albaniju, Enver Hoxa, iznosi koncepciju KPA za Albaniju posle rata sa sledećim zaključkom: „Mi nismo ni za veliku ni za malu Albaniju, već smo jedino za Albaniju koja kao državu i naciju predstavlja jedinstvenu celinu”²⁹.

U analizi britanske ambasade u Beogradu od 7. aprila 1945. godine konstatovano je i sledeće: „Čini se da rukovodstvo NOB u Albaniji priznaje da je Kosovo i Metohija deo jugoslovenskog NOP-a, jer je u letu 1944. god. Enver Hoxa otvoreno priznao da je Kosmet, tačnije narodnooslobodilačka vojska Kosova i Metohije deo NOP-a Jugoslavije, te da Kosmet pripada sferi Titovih uticaja”³⁰.

²⁶ Ђ. Борозан, *Велика Албанија*, 342.

²⁷ S. Skendi, *Albania*, 21.

²⁸ Ali Hadri, Nacionalni i politički razvitak albanaca u Jugoslaviji, *Pregled*, br. 4, Sarajevo 1970, 495.

²⁹ Ђ. Борозан, *Западна Македонија*, 55. Videti još: Марияна Стамова, Албанският проблем на Балканите: Исторически корени и съвременни измерения, в: *Етномажцинствени проблеми в югоизточна Европа през 90-те години на XX век и евроатлантическата интеграция на България*, Албатрос, София 2001, 108.

³⁰ Janko Pleterski, Narodnooslobodilačka Borba na Kosovu i Pitanje Antifašizma, u: *Kosovo: Prošlost i Sadašnjost*, Beograd 1989, 115.

Posle uspostavljanja vojne saradnje izmedju narodnooslobodilačkih frontava, maršal Tito i Envera Hoxe od leta 1944. godine, imali su zajednička dejstva, a naročito u ostvarivanju vojnog plana na Kosmetu, kada su srpske formacije dejstvovala u Prištin i u Gnilanju, dok albanske jedinice u Đakovici i u Prizrenu. Posle teških bitaka sa jedinicama otstupajuće nemačke vojske na severu tokom oktobra i novembra 1944. g, krajem novembra Kosovsko-Metohijska oblast je celosno oslobođena. Oslobođenjem Tirane takođe u novembru 1944. god. Maršal Tito i jugoslovenska štampa su pozdravili „vojnu saradnju jugoslovenske i albanske armije u borbi protiv fašističkih osvajača”³¹.

Zaključak

Statusko na Balkanu postignuto Versajskim sistemom mirovnih ugovora bilo je napušteno tokom Drugog svetskog rata. Od balkanskih država Albanija je prva osetila plodove „novog poretka” Hitlera i Musolinija jer je smatrala da je ostvarila svoje nacionalne ideale. U tom pravcu u toku rata kosovski problem je dobio radikalno rešenje stvaranjem „Velike Albanije”. Taj se problem institucionalizovao kada su Alabanci Kosova aktivno učestvovali u tadašnjem jedinstvenom albanskom korpusu. U okviru sprovedene politike o etnički čistim teritorijama, denacionalizacijom i iseljavanjem drugih pripadnika nacija osim Albanaca izgrađivala se i koncepcija „teritorijalne i etničke Albanije”. U tim godinama ona je međutim bila kvazi država stvorena sticajem samih ratnih događaja koja nije bila međunarodno priznata a nju su negirali i neke albanske političke stranke i pokreti.

Uspostavljanjem novog mirovnog sistema po 1945. godine albanska država je ponovo u granicama uspostavljene krajem Prvog svetskog rata, kada deo albanskog stanovništva je opet ostao izvan granica komunističke Albanije. Tako su napori o sačuvanju nezavisnosti i teritorijalnog integriteta Albanije, odbijanjem vlade SAD i Velike Britanije da priznaju režim u Tirani, neophodnost od pomoći i koordinaciju dejstava sa Jugoslovenskom narodnom armijom Josipa Broza za pobeđu nad balističkim antikomunističkim pokretom i prozapadno nastrojenim formacijama, prinudili su Albansku KP na čelo sa Enverom Hoxom odmah posle završetka Drugog svetskog rata da ne stavlja na dnevni red i da ne podiže veoma aktuelno pitanje kome će pripadati Kosovo i Metohija kao i pitanje većih prava albanske manjine u „Titovoj Jugoslaviji”.

³¹ CIBAL, F. O. 371/48 090, Southern (Albania), 1945, *Albanian-Yugoslav Relations*, 11.

Summary

With the capitulation of Yugoslavia on April 7, 1941, a new territorial situation was created for the Axis forces and their satellite allies. The division of the territory of the Kingdom of Yugoslavia is one of the conditions for the realization of the „new order” in Southeast Europe. This is the time in the case from the capitulation of Yugoslavia to the signing of the German-Italian agreement at the end of April 1941 for the division of its territory, in which, according to Yugoslav researchers, the idea of creating an „ethnic Albania” through the assistance of the governments of Rome and Berlin. Convinced that the time is coming when, with the help of Italy and Germany, Kosovo and Metohija, Western Macedonia, the eastern regions of Montenegro, etc. will enter Albania's borders, active participation in the ranks of the occupying forces in the so-called „April war” in 1941 took representatives of the Kosovo Committee. The leading figures of Albanian nationalism in the person of Bedri Pejani, Recep Mitrovica, Ibrahim Djakova, Recep Krasniqi and others, raised the political concepts of ethnic and territorial Albania known from the interwar period. After the capitulation of Italy in 1943, Germany occupied the Italian territories of Yugoslavia, Greece and Albania, which became part of „ethnic Albania”. However, the situation in Kosovo and Metohija, western Macedonia and eastern Montenegro has not changed significantly. And Germany's policy toward „Independent Albania” until the end of World War II was based on promises to satisfy all its national interests. After all, the so-called „Greater Albania” or „ethnic” Albania is just a wartime education that ended with the end of World War II. Albania returns under the decisions of the London Peace Treaty of 1913 and the Paris Peace Conference of 1919.

BIBLIOGRAFIJA/BIBLIOGRAPHY

Neobjavljeni izvori/Unpublished sources:

1. CIBAL (International Information Centre for Balkan Studies – Sofia), F. O. 371/48 090 (Foreign Office), Southern (Albania), 1945, *Albanian-Yugoslav Relations*.

Knjige/Books:

1. Skendi, Stavro, *Albania (East – Central Europe under the Communist)*, London 1957.
2. Аврамов, Смиља, *Геноцид у Југославији у светлости међународног права*, Београд 1992.
3. Батковски, Томе, *Великоалбанската игра во Македонија (Илегални здруженија-вооружени одметнички групи, илегални организации и илегални групи, создадени од позициите на албанскиот национализам во Македонија во периодот 1945–1987 година)*, Скопје 1994.
4. Борозан, Ђ, *Југославија и Албанија у Двадесетом Вијеку*, у: *Југословенска држава 1918–1998*, ИСИ, Београд 1999.
5. Борозан, Ђорђе, *Велика Албанија. Поријекло – идеје – пракса*, Београд 1995.

6. Коматина, Бранко, *Југословенско-албански односи 1979–1983*, Београд 1995.

Џлanci/Articles:

1. Avramovski, Živko. Prilog pitanju italijansko-albanske iredentističke propagande na Kosovu i Metohiji u vreme Minhenske krize i okupacije Albanije, *Istorijski glasnik*, broj 2–3, Beograd 1964.
2. Hadri, Ali. Nacionalni i politički razvitak albanaca u Jugoslaviji, *Pregled*, br. 4, Sarajevo 1970.
3. Nasi, Lefter. The Special Features and Results of the Anti – fascist National Liberation War in Kosova, in: *The Truth on Kosova*, Tirana 1993.
4. Pleterski, Janko. Narodnooslobodilačka Borba na Kosovu i Pitanje Antifašizma, u: *Kosovo: Prošlost i Sadašnjost*, Beograd 1989.
5. Борозан, Ђ. Западна Македонија, Косово и Метохија у концептима териториалне и етничке Албаније, *Војно дело*, бр. 3, Београд 1998.
6. Бошковић, Бранко. Страдања и прогони срба и црногораца са Косова и Метохије током другог свјетског рата, у: *Други свјетски рат – 50 година касније*, ЦАНУ, том I, Подгорица 1995.
7. Лагатор, Широ. Квислиншке војне формације у Црној Гори 1941–1945, у: *Други свјетски рат – 50 година касније*, ЦАНУ, том I, Подгорица 1995.
8. Ненезић, Драган. Југословенске области под фашистичком Италијом 1941–1943. Планови и последице у: *Други свјетски рат – 50 година касније*, ЦАНУ, том I, Подгорица 1995.
9. Стамова, Маријана. Албанският проблем на Балканите: Исторически корени и съвременни измерения, в: *Етномалцинствени проблеми в югоизточна Европа през 90-те години на XX век и евроатлантическата интеграция на България*, Албатрос, София 2001.
10. Фолић, Милутин. Окупациони систем и колаборација на Косову и Метохији 1941–1945, у: *Други свјетски рат – 50 година касније*, ЦАНУ, том I, Подгорица 1995.